

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИН

1. Договірне регулювання господарських відносин на індивідуальному рівні завершує процес формування підвалин господарського правопорядку шляхом внесення потрібної для подолання невизначеності ринкового середовища правової організованості у господарсько-договірні зв'язки. Господарський договір є важливим засобом індивідуального регулювання господарських відносин, завдяки якому у дію вводиться цілий комплекс правових засобів як диспозитивного, так й імперативного характеру, спрямованих на досягнення оптимального результату в господарській царині, що має відповідати інтересам як сторін договору, так і суспільства в цілому.

2. Імперативні норми є інструментом легітимації засобів державного регулювання різних видів господарської діяльності, здійснення яких опосередковується договорами. Означені норми мають важливе значення під час формування змісту правосуб'єктності сторін господарського договору (державна реєстрація, ліцензування) та правового режиму об'єкта договору (сертифікація, стандартизація, проведення державних випробувань, квотування, застосування нормативів та лімітів тощо). Імперативні норми договірного права закріплюють окремі обов'язкові аспекти договірних відносин (останні зазвичай стосуються обов'язковості дотримання певної форми договору, порядку його укладення, включення до договору певних істотних умов, використання примірних та типових договорів тощо), тим самим визначають межі індивідуального регулювання договірних відносин. Разом з тим, аналіз змісту низки норм договірного права (норм, що регулюють переддоговірний етап та усі стадії існування договірного зобов'язання) не завжди дозволяє чітко визначити природу (характер) цих норм.

Наукове співтовариство зарубіжних країн виходить з визнання презумпції диспозитивності норм договірного права як однієї з форм вияву принципу

свободи договору. У Коментарях до Принципів європейського договірного права резюмується, що за умов відсутності прямої вказівки в тексті норми щодо її характеру (диспозитивного або імперативного) останній визначають шляхом судового тлумачення цієї норми. Надання судам функції кваліфікувати норми договірного права як імперативні або диспозитивні є офіційною позицією більшості європейських країн. При цьому, презумпція диспозитивності норм договірного права спростовується або прямою законодавчою вказівкою її імперативності, або політико-правовими та/або економіко-правовими чинниками, що зумовлюють потребу обмеження договірної свободи [1, с. 120-123]. У другому випадку основний акцент припадає на типізацію інтересів, на реалізацію та захист яких спрямовано дію відповідної норми договірного права (приватних інтересів чи особливо важливих цінностей господарського правопорядку). Встановлення потрібного балансу між свободою договору у сфері господарювання та чинниками, які її обмежують, – важливе теоретичне і практичне завдання, яке неможливо вирішити раз і назавжди. Динамічний розвиток ринкових відносин вимагає проведення їх постійного моніторингу для виявлення «слабких ланок» механізму ринкового саморегулювання, що можуть призвести до дисбалансу усю систему ринкових відносин.

3. У законодавстві більшості європейських країн є конституційні норми, які тим чи іншим чином указують на відповідність між обмеженням прав і публічними цілями. Концепція пропорційності була сприйнята Європейським судом справедливості як загальний принцип європейського права. Принцип пропорційності вимагає обов'язкової наявності причинного зв'язку між діями та цілями, для яких ці дії здійснюються, і передбачає вибір розумних, найбільш ефективних заходів для досягнення мети [2, с. 22, 28]. Правові засоби, у тому числі права та їх обмеження, мають створювати єдиний механізм, що служить єдиним правовим цілям. Згідно із принципом пропорційності обмеження прав сторін договору, покладення на них додаткових обов'язків, мають «виправдовуватися» результатом, отриманим для досягнення публічної мети. Більшість західних науковців протягом тривалого часу наголошують на потребі заміни принципу свободи договору принципом справедливості, а також його

підпорядкування вимогам публічного порядку. Однак повне заперечення принципу свободи договору тотожно запереченню самого інституту договору, підміні його адміністративними методами регулювання, оскільки йдеться не про заперечення означеної традиційної засади договірної регулювання, а про її адаптацію до нових умов та чинників економічного розвитку.

На доктринальному рівні обмеження свободи договору розподіляють на законодавчо-нормативні (обмеження, які встановлені чинним законодавством) так позазаконодавчі (обмеження репрезентовані звичаями ділового обороту, вимогами розумності та справедливості, моральними засадами суспільства, громадським порядком, самообмеженнями у вигляді поступок однієї сторони договору іншій). На сторінках наукової літератури висловлюється думка про необхідність розрізнення меж та обмежень договірної свободи. Прихильники цієї точки зору під межами свободи договору вбачають загальні вимоги щодо здійснення свободи договору як суб'єктивного права, а до її – відносять виключення з вищезначеного принципу [3, с. 15-17]. Межі договірної свободи повинні бути чітко окреслені, при цьому не повинні дозволяти, з одного боку, публічно-правовим суб'єктам втручатися у сферу приватно-правових відносин, а з іншого боку – вони повинні повною мірою враховувати інтереси держави, підтримувати існування правопорядку, забезпечуючи пріоритет публічних інтересів у відповідних сферах життєдіяльності економіки [4, с. 89, 101],

4. Останнім часом теоретичний аналіз принципу свободи договору досить часто супроводжується розглядом питання про характер його співвідношення з принципом примусової сили (обов'язковості) договору. У контексті розгляду зазначеного питання фахівці у сфері договірної права звертають увагу на втрату принципом свободи договору значної частини свого значення за відсутності системи примусового судового захисту договірних прав. Окрім того судова практика більшості економічно розвинених країн для підтримання договірної правопорядку для оцінки правомірності змісту договірних умов застосовує принцип неприпустимості зловживання правом. Мова йде про випадки відмови в забезпеченні судовим захистом права (прав) однієї зі сторін договору, якщо воно зафіксоване в договірній умові, що є результатом

недобросовісних переговорів або має недобросовісний (дискримінаційний) характер [5, с. 9, 23 - 24].

Органічний зв'язок господарського договору з сучасною конфігурацією господарсько-правових засобів, спрямованих на забезпечення господарського правопорядку, обґрунтовує легітимність (нелегітимність) обмежень договірної свободи, безпосередньо впливає на межі договірного регулювання господарських відносин та вимагає переосмислення його значення для обслуговування потреб господарського обороту.

Література:

1. Карапетов А.Г. Свобода договора и пределы императивности норм гражданского права / А.Г. Карапетов // Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. – 2009. – № 11. – С. 100 -130.
2. Дедов Д.И. Общеправовой принцип соразмерности и ограничение свободы предпринимательства / Д.И. Дедов // Вестник Москов. ун-та. – Серия 11: Право. – 2002. – № 6. – С. 22 – 38.
3. Кратенко М.В. Злоупотребление свободой договора: частноправовые и публично-правовые аспекты: монография / М.В. Кратенко. – М.: Волтерс Клувер, 2010. – 208 с.
4. Забоев К.И. Правовые и философские аспекты гражданско-правового договора / К.И. Забоев. – СПб.: Юридический центр «Пресс», 2003. – 278 с.
5. Карапетов А.Г., Савельев А.И. Свобода договора и ее пределы. Т. 1: Теоретические, исторические и политико-правовые основания принципа свободы договора и его ограничений / А.Г. Карапетов, А.И. Савельев. – М.: Статут, 2012. – 452 с.

Мілаш Вікторія Сергіївна – доктор юридичних наук, доцент кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків